

AB'YE GİRİŞ SÜRECİNDE ORTAÖĞRETİMDE DİĞER DİNLERİN ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ ÖĞRENCİLERİN DÜŞÜNCELERİ

Hüseyin YILMAZ*

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Ortaöğretim, Diyalog, Hıristiyanlık, Yahudilik.

Özet

Avrupa Birliği ülkeleri ile kurulacak ekonomik, siyasal, sosyal ve evrensel nitelikli ilişkilerde etkili olan unsurlardan birisi dindir. Dolayısıyla yeni yetişen bireylerin hem kendi dinlerini, hem de karşılaşmaları muhtemel başka ülke insanların inançlarını okullarda doğru bir şekilde öğrenmeleri önemlidir.

Şu an uygulanmakta olan ortaöğretim ders programlarındaki diğer dinlerle ilgili konuların yeni yetişen gençlerimize diyalog ve hoşgörü kültürünü kazandıracak kısmi bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Bu içeriğin yenilenip daha da geliştirilmesi için öğrencilerin duygu ve düşüncelerinden yararlanmak gerekir. İşte bu makalede, ortaöğretim ders kitaplarındaki diğer dinlerle ilgili bilgiler konusunda öğrencilerin neler düşündükleri anket sorularıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Abstract

Key Words: European Union, secondary education, dialogue, Christianity, Judaism.

Religion is one of the effective elements in the economical, political, social and universal relations with the European Union countries. Therefore, it is very important for young generations to learn truly both their religions and the beliefs of other people at schools whom they may encounter.

It is probably to say that the items related to other religions in the present applied curriculums of the secondary education have contents to make our young people attain the culture of dialogue and tolerance. Thus, it is necessary to benefit from the sentiments and thoughts of young people to renovate and improve these contents. Here, in this article, we tried to find out what students have thought about the information relating other religions in the secondary education course books through a public survey.

* Yrd. Doç. Dr., C.Ü.İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

A. GİRİŞ

1. Problem

21. yüzyılı yaşadığımız şu günlerde iletişim başta olmak üzere ekonomi, siyaset, kültür ve eğitim alanındaki gelişmelerin etkisiyle toplumların büyük bir değişim ve yeniden yapılanma sürecine girdiği görülmektedir. Tarihsel geçmişi, coğrafi konumu ve günümüzdeki etkinliğinin bir gereği olarak Türkiye de bu süreçteki yerini almıştır.

2000'li yılların başından itibaren Türkiye'nin ilgilendiği en önemli konulardan biri, Avrupa Birliği'ne giriş ile ilgili hazırlık çalışmalarıdır. İster bir şans isterse bizi benliğimizden koparacak bir tehdit unsuru olarak değerlendirilsin, AB, ülkemizin yüz yüze bulunduğu bir gerçekliktir. Bu durumda bizi ilgilendiren, onu kabul ya da reddetmek değil, bu realite karşısındaki sorumluluklarımızdır.

Avrupa Birliğine giriş ile birlikte farklı bir boyut kazanacak olan bir arada yaşama gerçeği, toplumların birbirlerine bakış açılarını ve eğitim sistemlerini yeniden gözden geçirmelerini zorunlu kılmaktadır. Çünkü uluslar arası ilişkilerin gelişip şekillenmesinde eğitim anlayışlarının önemi büyüktür. Bireylere kendi kültürünü, inancını, milletini ve vatanını sevmenin yanında; diğer milletlerle de iyi geçinmenin ve onlarla onurlu ilişkiler kurmanın yollarını gösteren eğitim anlayışı ile evrensel nitelikli ilişkilerin sağlam bir zemine oturtulması sürecine katkıda bulunulabilir. Önceleri pek çok ülkede hakim olan, 'başka milletlerin inanç ve kültürel değerlerini kötüleyerek insanına kendi kültürünü benimsetmeye çalışma' anlayışı günümüzde giderek önemini yitirmekte; bunun yerini, 'kültürlerin ortak yönlerini ön plana çıkartarak dünya barışına katkıda bulunma' düşüncesi almaktadır. Şu an arzu edilen, farklı inanç ve kültürlerle sahip insanların buldukları ülkede, şehirde veya mahallede uyum içerisinde yaşayabildikleri bir ortamın sağlanmasıdır. Öyleyse, yetişmekte olan neslin farklı düşünce tarzlarına ve yaşam biçimlerine sahip diğer insanlarla seviyeli ve onurlu ilişki kurabilecek yeteneklerle donatılması önemlidir.

AB'nin ne olup olmadığının, girebilmemiz durumunda fayda ya da zararlarının tespiti, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ancak bu süreçte ülke olarak aktif bir özelliğin elde edilememesi durumunda ister istemez pasif bir nesnellikle karşılaşılacağı ihtimalini belirtmekte de yarar vardır. AB konusunda bilinçli bir tavır belirleyip ona bir yerinden intibak ederek kazanımlar elde etme çabası içerisinde olmak, gelişmelere kayıtsız kalmaktan daha faydalı olabilir.

AB'ye giriş, bu gün için Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasında rahat ve kolay dolaşım hakkı, mesken edinme imkânı sağlamaktadır. Daha önceleri pek çok yoksul ve vasıfsız vatandaşımız, çalışıp iyi bir geçim standardı yakalamak amacıyla gittikleri Batı ülkelerinde büyük atılımlar gerçekleştirmişlerdir. Bu yöndeki gelişmeler, AB'ye girmeyi bir hedef olarak belirleyen ülkemiz yöneticileri tarafından da benimsenmiş,

parlamentoda uyum yasaları çıkartılmış, *kutsal devlet* anlayışından insan merkezli bir yapılanmaya doğru hızlı adımlar atılmıştır.¹

Eğer AB yeni yüzyılın bir gerçeği, Batı medeniyetinin bir kazanımı ise, Türkiye bu durumu dünyaya açılmanın bir kapısı olarak da değerlendirebilir. AB'ye girişle birlikte küreselleşmenin dinî düşünce dünyamızda ortaya çıkardığı zenginlikler zamanında fark edilebileceği gibi, dinî değerlere zarar veren, inanç ilkelerine aykırı olan ve dinî hayatı olumsuz yönde etkileyen durumları belirleyip bunlara karşı önlemler alınması da mümkün olabilecektir. Öyleyse AB ile kurulacak sosyal ve evrensel nitelikli ilişkilerde din unsurunu dikkate almak gerekir. Çünkü dinin ve din eğitiminin desteğini almadan hazırlanan dünya barışını sağlamaya yönelik projelerin başarıya ulaşma şansı düşüktür. Nitekim bu gerçeği Alman bilim adamı Hans Küng; "Dinler arasında barış olmadan milletler arasında barış olmaz, dinler arasında diyalog olmadan dinler arasında barış olmaz, dinlerde temel araştırmalar olmadan dinler arasında diyalog olamaz"² sözleriyle özetlemiştir.

Şüphesiz dünyada yaşanan her türlü ekolojik, ekonomik, politik ve toplumsal sorunların tamamının çözümünü sadece dinlerden beklemek yeterli değildir. Fakat dinler ekonomik, siyasî ve hukukî düzenlemelerin üstesinden gelemeyeceği önemli bir şeyi başarabilirler; o da, insanların iç dünyalarına etki ederek *kalpleri* faydalı düşüncelere yönlendirmek ve düşmanlığı körükleyen yanlış anlayışlardan bireyleri döndürmektir. Dolayısıyla günümüzde mensubu bulunan dinler hakkında doğru bilgiye sahip olmak bir lüks ya da fantezi değil, küreselleşen dünyamızın ortaya çıkardığı sosyal ve eğitsel bir zorunluluktur. Bu açıdan bakıldığında özellikle Hıristiyanlığı ve Yahudiliği tanımanın daha da önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ülkemiz insanlarının özellikle de Hıristiyanlarla birlikteliğinin tarihsel geçmişi, yaklaşık on beş asır ötesine dayanmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri ile yakınlaşma sayesinde söz konusu birliktelik daha da güçlenecektir.

AB'ye giriş sürecinde Müslümanların diğer inanç mensuplarıyla, özellikle de Hıristiyanlarla olan ilişkilerinin şeklinin önemli olduğu açıktır. Hıristiyanlarla diyalog kurmamızı gerekli kılan dört temel neden gösterilebilir. Bunlardan birincisi, ülkemizden göç edenlerin Hıristiyan Batı ülkelerini tercih etmeleri; ikincisi, yaklaşık on beş asırdır bu iki dinin mensupları arasında devam eden soğukluk, kırgınlık, güvensizlik, hatta düşmanlıkların yerini daha dostça ilişkilerin almaya başladığının görülmesi; üçüncüsü, nüfus olarak bu iki din mensubunun yaklaşık dünya nüfusunun yarısını teşkil etmesi; dördüncüsü de, yer yüzündeki doğal kaynakların büyük bir bölümünün bu iki din mensuplarının kontrolünde bulunmasıdır. Zira İslâm dünyası tabii kaynaklar yönünden büyük bir zenginliğe sahipken, AB ülkeleri bilim ve teknolojiye önemli bir konuma gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, geleceğin dünyasının şekillenmesinde bu iki din mensuplarının düşünce ve eylemlerinin önemli

¹ Bkz: Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite Sivil Toplum ve İslâm**, İstanbul 2001, s. 120; Şevket Topal, *İslâm ve Küreselleşme: Fırsatlar ve Tehditler*, **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2004, s. 294.

² Hans Küng ve John Kiwiet, , **Global Responsibility**, Trans: Jhon Bowden (From the German), Scm Press, London 1991, s. 75; Hans Küng ve Karl-Josef Kuschel, **Evrensel Bir Ahlâka Doğru**, Terc: Nevzat Yaşar aşıkoğlu, Recai Doğan, Gün Yay., Ankara 1995, s. 2.

ölçüde belirleyici bir unsur olacağı söylenebilir.³ Ancak Hıristyan Avrupa ile kurulacak bu birlikteliğin karşılıklı tehdit ve çatışma eğilimlerinden uzak tamamen barışa yönelik olması doğru bilgilenmeyi gerektirir.

Örgün ve yaygın eğitim faaliyetleri içerisinde dinlerin evrensel ilkeleri, farklı dinlere ve inançlara hoşgörü, dinler arası diyalog ve barış gibi konularda yeni projeler geliştirmek şüphesiz önemlidir. Nitekim ülkemizde son zamanlarda bilim,⁴ siyaset ve eğitim sorumlularının katılımlarıyla bu amaca yönelik yoğun çalışmaların sürdürüldüğü de bilinmektedir.

Son yıllarda İslâm dünyası içerisinde önemli bir yere sahip olan ülkemizin AB ile ilişki düzeyi göz önünde bulundurulduğunda, bu süreci daha sağlıklı bir zeminde yürütmenin gerekliliği kendiliğinden anlaşılmaktadır. Söz konusu ülkelerle kurulacak ilişkilerde özne konumunda bulunacak olan bireylerin hem kendi dinlerini hem de ülkemizde ve başka ülkelerde mensubu bulunan diğer dinleri sağlam kaynaklara dayalı olarak doğru bir şekilde öğrenmeleri bu açıdan önemlidir. Bu da, diğer dinlerle ilgili bilgilerin okullarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde gerçekleştirilebilir.

Şu an ortaöğretim ders programlarında yer alan diğer dinlerle ilgili konuların yeni yetişen gençlerimize diyalog ve hoşgörü kültürünü kazandıracak kısmi bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu içeriğin yenilenip daha da geliştirilmesi için öğrencilerin duygu ve düşüncelerinden yararlanmak gerekir. İşte bu araştırmanın problemini, *'Ortaöğretim ders kitaplarında yer alan diğer dinlerle ilgili bilgilerin gerekli olup olmadığı konusunda öğrenciler neler düşünüyorlar, ders kitaplarının içeriğini ve öğrendikleri bilgileri yeterli buluyorlar mı?'* sorusu oluşturmaktadır.

2. Amaç

Program geliştirme çalışmalarının devam ettiği bir süreçte derslerde okutulan bilgiler hakkında öğrencilerin düşüncelerinden yararlanmak gerekmektedir. Program geliştirme ile ilgili çalışmalara katkısı olacağı düşünülen bu makele, AB'ye giriş sürecinde, kendi ülkemizde öğrenim görüp dünyaya açılma yolunda olan gençlerimizin diğer din mensuplarının inançları hakkında bilgi ve düşüncelerini anlamaya çalışmak amacıyla hazırlanmıştır.

³ Mustafa Köylü, "Farklı İnançların Buluşma Zemininde Önemli Etkenler", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Değişim Yayınları, Adapazarı 2002, s. 245. Ayrıca bkz: Mustafa Erdem, "Küreselleşme ve İslâm Dünyası", *Dini Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2003, s. 5-6.

⁴ Benzer bir konuyu Abdurrahman Boran doktora tezi olarak çalışmıştır. Boran tarafından 1996 yılında Ankara-Polatlı'da lise öğrencileri üzerinde anket uygulanarak yapılan araştırmada, ortaöğretimde okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğrencilerin İslam dini dışındaki dinlerle ilgili tutumlarına etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda lise 1. sınıf öğrencilerinin, diğer dinlere mensup kişilerin inanç ve kültürlerine karşı hoşgörü gösterdikleri ve bunda da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bkz: Abdurrahman Boran, *Lise Birinci Sınıflarda Okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgili Dersinin Öğrencilerin İslâm Dini Dışındaki Dinler Hakkındaki Bilgi ve Düşüncelerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.

3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, 2003-2004 öğretim yılı itibariyle Sivas ili sınırları içerisinde bulunan ortaöğretim kurumlarının son sınıf öğrencileridir. Evreni temsilen seçilen örneklem grup ise, il ve ilçe merkezlerindeki bazı lise, meslek lisesi ve imam-hatip lisesi son sınıfında okuyanlar arasından tesadüfî örneklem yöntemiyle seçilmiş 300 öğrenciden oluşmaktadır.

Anket uygulanacak örneklem grubun ortaöğretim son sınıf öğrencileri arasından seçilmesinin nedeni, diğer dinlerle ilgili programda yer alan konuların son sınıfta tamamlanıyor olması ve hayatın gerçekleriyle yeni yüzleşmeye başlayan son sınıf öğrencilerinin sosyal ve evrensel konulara ilgi duyabilecek yaşta olmalarının dikkate alınmasıdır.

4. Varsayımlar

Ortaöğretimde diğer dinlerin öğretimi hakkında öğrencilerin düşünceleri, aşağıdaki varsayımlardan (sayılılardan) hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır:

- Avrupa Birliği'ne giriş süreci, günümüz Türkiye'si'nin yüz yüze bulunduğu bir gerçekliktir.
- AB, toplumun pek çok kesimi gibi ortaöğretim gençliğinin de ilgilendiği bir konudur.
- Din farklılığı, AB'ye giriş sürecinde tartışılan unsurlardan biridir.
- AB'ye giriş sürecinde DKAB ders kitaplarındaki diğer dinlerle ilgili bilgilerin yeniden gözden geçirilmesi bir ihtiyaçtır.
- Ortaöğretim son sınıf öğrencileri, derslerde okudukları bilgiler hakkında yorum yapabilecek durumdadırlar.
- Öğrenciler, kendilerine yöneltilen anket sorularını ciddiyetle cevaplamışlardır.

5. Hipotezler

Öğrenciler üzerindeki gözlemlere, incelenen ders kitaplarına ve değişik kişi ve kurumlar tarafından yapılan yorumlara dayalı olarak test edilmek üzere tespit edilen hipotezler (denenceler) şu şekilde sıralanabilir:

- Ortaöğretim son sınıf öğrencileri, Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinin gereği olarak lise DKAB dersinde diğer dinlerin de öğretilmesini istemektedirler.
- Lise ve meslek lisesi son sınıf öğrencileri, DKAB dersinde öğrendikleri diğer dinlerle ilgili bilgileri yetersiz bulmaktadırlar.
- Ortaöğretimde diğer dinlerin öğretimi konusundaki düşünceleri bakımından kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında belirgin bir fark yoktur.

- d. İmam-hatip lisesi öğrencilerinin diğer dinlerle ilgili bilgileri, lise ve meslek lisesi öğrencilerine göre daha fazladır.
- e. Ortaöğretim son sınıf öğrencileri, diğer din mensuplarıyla diyalog kurabilmeleri açısından yeterli yabancı dil bilgisine sahip değildirler.

6. Yöntem

Makalede, literatür incelemesi yöntemi ve anket teknikği kullanılmıştır. Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin dinle olan ilişkisi ve bu süreçte diğer dinlerin öğretimine duyulan ihtiyaç gibi konular işlenirken ilgili literatürden yararlanılmış ve yer yer değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonra da, ortaöğretim son sınıf öğrencilerinden seçilen örneklem grubun diğer dinlerin öğretimi ile ilgili düşünceleri anket sorularıyla tespit edilmeye çalışılmış, verilen cevaplar değerlendirilerek bazı önerilerde bulunulmuştur.

B. AVRUPA BİRLİĞİ VE DİĞER DİNLERİN ÖĞRETİMİ

1. Avrupa Birliği ve Din

Tarih boyunca dinler, toplumlar arası ilişkileri belirleyici önemli bir unsur olmuştur. Hz. Adem'den bu yana, farklı zaman ve mekanlarda insanları dünya ve âhiret hayatında mutluluğa ulaştırmak için gerekli temel ilkeleri bildiren ilâhî dinlerin aynı kaynaklı olduğu,⁵ her din mensubunun karşılıkine güven telkin etmesi gerektiği⁶ ve ortak idealler etrafında bir birlik oluşturabilmenin mümkün olabileceği vurgulanmıştır.⁷ Ancak günümüzdeki savaş ve çatışmaların nedenlerinden birinin din farklılığı olarak gösterildiği de bir gerçektir. Bu konuda George N. Malek'in şu sözleri anlamlıdır: "Özelde Ortadoğu'da, genelde ise diğer İslâm topraklarında dinî konularla ilgili sorunlar halledilmedikçe, Batı ile siyasî ve ekonomik yönden barış sağlamak mümkün değildir."⁸

Dinlerin temel amacı savaş, çatışma ve anlaşmazlıkları körüklemek değil; tam aksine insanların bir arada barış ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlamaya çalışmaktır. Bütün dinlerde vurgulanan adâlet, eşitlik, sevgi, saygı, doğruluk ve özgürlük gibi kavramlar, tüm insanlığın ortak değerleridir. Allah'a şirk koşma, ana-bababaya itaatsizlik, adam öldürme, hırsızlık, zina, yalan söyleme, yalan yere şahitlik yapma, komşu haklarına riayetsizlik, kibir, cimrilik, kıskançlık, öfke, zulüm ve iftira gibi olumsuzluklar bütün dinlerde günah kabul edilmektedir.⁹ Bu değerlerin işletilmesinde, dışsal yaptırım güçlerine kıyasla, insanların iç duygularını yönlendiren dinlerin etkinliği daha fazladır.

⁵ Bkz: Bakara 2/ 4, 213, 285; Mâide 5/ 2, 44; Saf 61/ 6.

⁶ Bkz: Tevbe 9/ 6.

⁷ Bkz: Mâide 5/ 353.

⁸ Mustafa Köylü, "Farklı İnançların Buluşma Zemininde Önemli Etkenler", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Değişim Yayınları, Adapazarı 2002, s. 246.

⁹ Bkz: Genesis 18/ 25; Judges 10/ 13-15; Psalms 10/ 3; İsaiah 44/ 15-18; Amos 5/ 26-27; Mark 7/ 21-23; Revelation 13/ 10; Bakara 2/ 59, 165, 270; Âl-i İmran 3/ 21, 59, 86, 140, 151, 180, 192; Nisâ 4/ 10, 16, 29, 36-37, 48, 54, 112, 135, 142, 156; Mâide 5/ 8, 32, 72; Yûnus 10/ 13.

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini hem sosyal, siyasal ve ekonomik yönden, hem de dinî ve kültürel açılardan değerlendirmek gerekir. Hıristiyanlık kültürü üzerine kurulu Avrupa devletlerinin dine bakış tarzları, din eğitimi konusundaki uygulamaları, AB gibi geniş bir entegrasyon denemesinin içerisinde yer almaya hazırlanan Türkiye'yi önemli ölçüde ilgilendirmektedir. Her ne kadar AB yapı itibarıyla dinî bir oluşum olmayıp üye ülkelerin herbirinde kurumlar zincirindeki aydın çizgi seküler, hümanist ve liberal bir özellik taşısa da, bu çizginin tarihsel arka planında dinî-kültürel mirasın bulunduğu söylenebilir.¹⁰ Sosyal hayatlarında Hıristiyanlık kültürünün egemen olduğu Avrupa ülkeleri ile Müslüman Türkiye'nin birlikteliği öz itibarıyla ekonomik ve siyasal eksenlidir. Ancak konunun dinsel boyutunun bulunduğu da bir gerçektir. Çünkü ekonomik faaliyetler, manevi değerlerin rehberliğine her zaman muhtaçtır. Öyleyse, farklı din mensuplarının ortak insanî değerler üzerinde anlaşabilmelerini kolaylaştıracak yeni stratejilerin geliştirilmesi bir ihtiyaçtır.

Din mensupları, kendi değerlerini insanların tamamına duyurma amacına ulaşmaya çalışırken küreselleşmenin olgusal imkânlarından yararlanabilirler. Bu açıdan AB, dini yayma faaliyetlerinin şeklini değiştirip hızını ve etkisini artırma işlevi görebilir.

Bir dinin kendi değerlerini yayması, *dinî etkileşim* ve *dinî eritim* şeklinde olabilir. Dinî etkileşim, yapılan tercüme, uluslar arası bilimsel toplantılar, seyahatler ve sanatsal etkinliklerle dinler arasında kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu etkileşim sürecinde taraflar karşılıklı olarak birbirlerinden olumlu veya olumsuz anlamda etkilenirler. Ancak bu durum taraflardan sadece birinin zararına olacak şekilde de sonuçlanabilir. Bu, genellikle bir inanç sisteminin yozlaşma ve inanılabilirliğini büyük ölçüde kaybetmesi ve daha canlı bir inanç sistemiyle karşılaşması durumunda ortaya çıkar. İslâm tarihinde 'tebliğ' ve 'davet' yöntemi ile sağlanmış olan bireysel ve toplumsal ihtidâ hareketleri genellikle bu şekilde gerçekleşmiştir. Dinler arasındaki etkileşim, başka inanç mensuplarını etkileyip sonuçta onları başkalaştırmak şeklinde de sonuçlanabilir. Fakat dinî etkileşimin özelliği, etkileşim sürecinin, karşındakini dönüştürüp başkalaştırma amacıyla başlamamış olmasıdır. Dinî eritim adı verilen dinler arası ilişki türünde ise karşılıklı etkileşim değil, tek taraflı etkileme söz konusudur. Bu etkileme, karşı taraftaki dini kendi içerisinde tamamen eritmeye, bunu başaramıyorsa onu eski haline dönüştürüp başkalaştırmaya kadar ilerleyebilir.¹¹

AB'ye girişle birlikte din ve kültürlerin birbirleriyle temas geçmesi, ister istemez farklılıkların azalmasına ve kültürlerin benzeşmesine, yani melezeleşmeye sebep olacaktır. Dinler de kültürlerle içiçe yaşadıkları için bu süreçten doğal olarak etkilenenlerdir. Farklı biçimler altında ortaya çıkan bu etkilenmede üç temel form gözlenmektedir. Birincisi, dinî hayattan uzaklaşılması ve dinî kimliğin bireyler üzerindeki etkinliğinin azalması; ikincisi, dinin günlük hayata yönelik etkisinin zayıflaması; üçüncüsü ise, din ve kimliği koruma arzusuyla ya geleneksel dindarlığa

¹⁰ Mehmet S. Aydın, "Avrupa Birliği ve Din", *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Değişim Yay., Adapazarı 2002, s. 4-5.

¹¹ Recep Kılıç, "Küreselleşmenin Değer Boyutu Üzerine", *Dinî Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2004, s. 18-19.

yeniden dönüşün yaşanması, ya da fundamentalist dinî hareketlere katılımın artmasıdır.¹² Öyleyse kurulacak birlikteliğin bütünleştirici etkisinin yanısıra dışlayıcı yönünün de dikkate alınması gerekir.¹³ Aksi halde toplumsal dışlanışlıkla karşılaşılabilir.

AB'ye girişin getireceği muhtemel olumsuzluklar bir yana, günümüzde Müslümanların, Yahudi ve Hıristiyanlar başta olmak üzere diğer din mensupları ile diyalog yollarını araştırmaları, dünyada barış ve huzuru sağlamaya yönelik çözümler geliştirmeleri, bazı ortak projeler üretilip bu projelerde dinlerin katkılarına ortaya koymaları kaçınılmaz bir gerekliliktir. Çağımızda insanları tehdit eden hastalıklara, çevre kirliliğine, gelir dağılımı adaletsizliğine, cinsel sapıklıklara, uyuşturucu ve diğer sorunlara karşı çözüm üretmede sadece bir dinin mensuplarının gücü yeterli değildir. Dünyada sosyal adaleti ve barışı temin etmek, insan haklarını, din ve vicdan özgürlüğünü korumak gibi konularda ortak hareket etmek için birliktelik kaçınılmazdır.¹⁴ Kısacası günümüzde bütün toplumları, dinî ve etnik grupları sorumluluk bilinciyle barış içerisinde birlikte yaşatacak bir vizyona ihtiyaç vardır. Bu vizyonun oluşumunda, insanlığın hedeflerini, ideallerini ve değerlerini canlı tutacak ve yaşatacak olan dinlerin katkısı küçümsenmemelidir.

Son yarım asır içerisinde, diğer pek çok ülkede olduğu gibi, ülkemiz vatandaşlarının gündeminde de dinin etkinliği giderek artmaktadır. Bu durum birbirinden farklı iki temel nedenden kaynaklanabilir. Birincisi, kırsal kesimden şehir hayatına geçen, açlık, yoksulluk, hastalık ve ölüm korkusu gibi pek çok sorunla baş etmek zorunda kalan insanların kendilerine sığınak olarak dini görmeleri,¹⁵ ikincisi ise, şehirlerde yaşayıp da sosyal değişimi yakından takip etme imkanı olan kesimlerin bilim, eğitim, kültür ve ekonomi ile ilgili atılımlarında dini belirleyici bir faktör olarak kabullenmeleridir.¹⁶ Bunun farkında olan Batı dünyası, hem kendi içerisinde ve hem de Müslüman ülkelere yönelik politikalarında dinin toplum üzerindeki işlevselliğini son derece önemsemektedir.

Bazı AB ülkelerinde farklı din ve inançlara saygının bir ifadesi olarak din eğitimi ve öğretiminde yeni yöntemler geliştirilmektedir. Örneğin Almanya'da *Çoğulcu Model* adıyla bilinen bir uygulama vardır. "*Fenomenolojik Yöntem*" olarak da adlandırılan bu yeni anlayış, okullarda öğrencilerin mensup oldukları farklı dinlerin hepsinin aynı derste öğretim konusu yapılmasını, her öğrencinin kendi dininin işlenmesine katkıda bulunmasını ve böylece dinlerin ortak yönlerinin öp plâna

¹² Asım Yapıcı-Münir Yıldırım, "*Küreselleşme Sürecinin Dinî Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme*", *Dinî Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2003, s. 135.

¹³ Bkz: Beyza Bilgin, "*Küreselleşme, Din ve Eğitim*", *Dinî Araştırmalar*, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2003, s. 213-214.

¹⁴ Bkz: Abdurrahman Küçük, "*Dinler Arası Diyaloğa Niçin İhtiyaç Vardır?*", *Dinî Araştırmalar*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara 1998, s. 42-43; Beyza Bilgin, "*Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği*", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXXIX, Ankara 1999, s. 5-6; Ali Osman Ateş, "*İlahî Dinlerin Ortak Değerleri*", *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Adana 2002, s. 19.

¹⁵ Jeff Hayness, *Religion in Third World Politics*, Buckingham 1993, s. 114.

¹⁶ Hayness, *Religion in Third World Politics*, s. 154.

çıkartılmasını hedeflemektedir.¹⁷ Bu yöntemin gereği olarak, öğrenci derslerde kendi inancını ve mezhep anlayışını saklı tutmakla birlikte başkasının inanç ve anlayışı hakkında da bilgi sahibi olmaya çalışır.

AB ülkelerinin farklı dinlerle ilgili politikaları, günümüzde daha ziyade *dinlerarası diyalog* projeleriyle yürütülmektedir. Dinlerarası diyalog, farklı din ve kültürlerden insanların inanç ve düşüncelerini zorla kabullendirme yolunu seçmeden, birbirlerine hoşgörüyle bakabilmesi, ortak meseleler etrafında konuşup tartışmaları ve işbirliği yapabilmeleridir.¹⁸

İnsan ve toplumların birbirleriyle ilişkileri diyalog yoluyla gerçekleşmektedir. Diyalogda tarafların birbirlerini anlamaları şarttır. Anlamak için tanımak, tanımak için de bilmek gerekir. Bu nedenle diyalog, tarafların doğruluğu ve haklılığı temeline değil, karşılıklı tanıma ve anlama temaları üzerine oturtulmalıdır. Diyalog, farklılıklarda değil de ortak noktalar üzerinde gerçekleştirildiği müddetçe olumlu sonuçlar verebilir.

Son yıllarda gittikçe önem kazanan diyalogda dinlerin etkinliğini artırma projeleriyle ilgili olumsuz görüşler de yok değildir. Bu projeleri, medeniyetler çatışmasına bağlı olarak oluşturulmaya çalışılan sekülerizasyonun bir uzantısı,¹⁹ ortak değerlerde birleşmek isteyen insanların girişecekleri korkusuzca bir mâcera,²⁰ yahut bir çeşit misyonerlik faaliyeti²¹ olarak değerlendirenler bulunsa da, dünyaya açılma yolunda olan toplumların diyalogla ilgili girişimlerin dışında kalmaları mümkün değildir. Kaldı ki diyalog çalışmalarına katılmamak, bu alanı başkalarına bırakıp onlar tarafından şekillendirilen uluslararası nitelikteki oluşumlara seyirci kalmak demektir.

Diyalog konusunda kuşkuları olanların doğru bilgilerle aydınlatılmaları gerekir. Diyalogdan maksat dinler arasındaki farklılıkları silmek ya da görmezlikten gelmek değil; bu farklılıkları, şu an insanlığın ihtiyacı olan milletlerarası barışı engelleyici bir unsur olarak görmemektir.

Diyalog, öncelikle karşıdakini doğru olarak tanımakla başlar. Doğru tanımak, diyalog kurmak istenilen toplumun din, kültür ve ahlâk gibi değerleri hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir.²² Farklı din ve kültürlere mensup insanlarla ilgili yaklaşımlarda onları görmek istediğimiz gibi değil, kendilerini tanımladıkları ve takdim ettikleri şekilde, önyargıdan ve taassuptan uzak objektif bir bakışla oldukları gibi kabul

¹⁷ Bkz: Beyza Bilgin, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Yeni Çizgi Yay., Ankara 1995, s. 107-108; Johannes Lähnemann, "*Almanya'da Din Dersi Kitapları ve Ders Programlarından Örnekler*", **Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu (20-21 Kasım 1997)**, Terc: Ayşe Erdal, A.Ü.İ.F. ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi, Ankara 1997, s. 70-76; John Shepherd, "İngiltere'de Din Öğretiminin Kişilik Gelişimine Katkısı", **Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu (20-21 Kasım 1997)**, Terc: Sibel Aksu, A.Ü.İ.F. ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi, Ankara 1997, s. 85.

¹⁸ Bkz: Abdurrahman Küçük, "*Müslüman-Hıristiyan Diyaloguna Genel Bir Bakış*", **Asrımızda –Hıristiyan Müslüman Münasebetleri**, İstanbul 1993, s. 45.

¹⁹ Bkz: Ruhi Abat, "*Dinler Arası Diyalog Söyleminin Tartışma Noktaları*", **EKEV, Akademi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Ankara 1998, s. 20.

²⁰ Bkz: Maurice Borrmans, **Müslümanlarla Hıristiyanlar Arasında Diyaloga Yönelişler**, Çev: E. Mehmet Ümit, Der Yay., İstanbul 1988, s. 4-5.

²¹ Bkz: Mehmet Bayraktar, "*Küreselleştirme ve Küreselleşme*", **Dini Araştırmalar**, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2003, s. 156-157.

etmek önemlidir.²³ Bu açıdan bakıldığında, günümüzdeki değişik din mensuplarının birbirlerini doğru tanıdıkları söylenemez. Karşılıklı yanlış anlamalar, dinler arası rekabet, bilinçli olarak yapılan karalama ve iftiralar, kutsal metinlerin yanlış olarak yorumlanması, üstünlük iddialarına dayalı misyonerlik faaliyetleri, samimiyet ve güven eksikliği gibi nedenler yüzünden olumsuz bir imaj sergilenmektedir.²⁴

Diyalogla ilgili çalışmaların inanç konularından ziyade, dinlerdeki benzer ahlâkî değerler üzerinde yürütülmesi daha kolay görülmektedir. Özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'ın temelde aynı öze sahip bulunması ve bu dinlerden her birinin benzer ahlâkî ilkelere sahip olması diyalog açısından önemli bir imkândır. Nitekim, ilâhî kaynaklı dinlerin hiç birisinde zulüm, haksızlık, isyan, aldatma, yalan, tecâvüz ve öldürme gibi olumsuzluklar onaylanmamaktadır.²⁵

Dinlerin insanlığa sunduğu mesajlardaki benzerliklere rağmen pek çok farklılığın bulunduğu da bir gerçektir. Ancak bu farklılıklar, ortak insanlık mirasının varlığıyla çelişmemektedir. Bu nedenle, insanlık tarihinin ortak değerleri olan *erdemler üzerinde birlik* anlayışı işlenmelidir.²⁶

Değişik din mensupları arasında zaman zaman görülen savaş ve çatışmalar, inançlardaki farklılıklardan ziyade askerî, siyasî ve ekonomik çıkarlar uğruna gösterilen çabalardan kaynaklanmaktadır. Tarihin akışı içerisinde meydana gelen dinî ya da etnik görünümü çatışmaların özellikle doğal kaynaklar yönünden zengin olan bölgelerde meydana gelmesi bu tespiti doğrulamaktadır. Dolayısıyla ülke ve gruplar arasında baş gösteren çatışmaların nedeni, dinlerin evrensel mesajlarına dayandırılmaz.

Her dinin doğru bir şekilde öğrenilmesi ve öncelikle kendi inananları arasında temel prensiplerde uzlaşmanın sağlanması, dinlerin diyaloga katkı sağlayabilmesi açısından önemlidir. Aynı dine inanıp da farklı anlayışlara sahip bulunan gruplar arasında diyalog kurulmaksızın diğer din mensuplarıyla evrensel bir sorumluluk anlayışı geliştirmek güç bir ihtimaldir. İşte din eğitimi, farklı anlayışları birliktelik için engel görmeyecek bir anlayışın toplum bireylerine kazandırılmasını sağlayabilir. Evrensel sorumluluk anlayışının geliştirilmesi konusunda din eğitiminden beklenen, diğer toplumlara açılma yolunda olan ülkemiz insanlarını dinî bilgilerle bilinçlendirmek ve farklı inanç mensuplarının dünya gezegeninde barış içerisinde yaşayabilmelerine dinin evrensel mesajlarıyla katkıda bulunmaktır.

²² Bkz: Montgomery Watt, **Modern Dünyada İslâm Vahyi**, Çev: Mehmet S. Aydın, Ankara 1982, s. 157.

²³ Ateş, *"İlahî Dinlerin Ortak Değerleri"*, s. 15. Ayrıca bkz: Peter Antes, *"İnsanlığın Ortak Bir Mirası Var mı"*, **Dünya İslâmiyet ve Demokrasi (Sempozyum)**, Konrad-Adenauer-Vakfı, Ankara 1998, s. 27-37.

²⁴ Bkz: Beyza Bilgin, *"Kültürel Farklılıklar ve Dinin Evrensel Öğretimi"*, **Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu**, Değişim Yayınları, Adapazarı 2002, s. 321-327; Köylü, *"Farklı İnançların Buluşma Zemininde Önemli Etkenler"*, s. 251-272.

²⁵ Bkz: Tevrat, Çıkış 3-17; Leviler 19/ 9-35; Matta 5/ 1-48; Nahl 16/ 90; İsrâ 17/ 31-38.

²⁶ Hüseyin Yılmaz, **Din Eğitimi ve Sosyal Barış**, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 120.

Diyalog, Müslümanlara yabancı gelen bir konu değildir. Her şeyden önce İslâm, isminin de bir gereği olarak barış ve diyalog yanlısı bir dindir.²⁷ Diğer din mensuplarıyla sağlıklı ilişkiler kurulması önerilen İslâm inancına göre insanların aynı yaratma kanunuyla dünyaya geldikleri, farklı inanç yapılarına sahip olsalar bile aynı insanlık ailesinin mensubu oldukları kabul edilir. Daha önceki peygamberlere ve onların getirdiklerine inanmak, İslâm dininin inanç ilkelerindedir.²⁸ Allah'ın Müslümanlardan istediği, bütün insanları aynı inancı paylaşmaya zorlamak değil; karşılıklı ilişkilerde güven telkin etmek, hayırlı işlerde yardımlaşmak ve olumsuzluklarla mücadelede güç birliği oluşturmaktır.²⁹

Hz. Peygamber, diyalogun ve karşılıklı işbirliğinin temelini Medine'de bizzat kendisi atmış, herkesin kendi inancında serbest olarak hareket edebilmesinin ilke ve prensiplerini yazılı bir metin ile ortaya koymuştur.³⁰ Zaman zaman gayrimüslim vatandaşlarla sohbet ortamında bir araya gelen Hz. Peygamber, bazı konularda onlarla istişâre etmiş³¹ ve davranışlarıyla diyalog örnekleri sergilemiştir. Kısacası Hz. Peygamber'in diğer inanç mensuplarına karşı davranışlarında iyi niyet esas olmuştur. Bu husus Kur'an'da; "(Ey Muhammed!) Allah'dan bir rahmet olarak onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi..."³² âyetiyle de ifade edilmektedir.

Tarihten günümüze İslâm kültürünün yaşatıldığı ve din özgürlüğünün korunduğu ülkemiz, özel coğrafi konumunun da etkisiyle, farklı kültür anlayışlarını hoşgörü içerisinde barındıran bir geleneği sürdürmüştür. Pek çok inanç ve kültür mensubu insan, ülkemizde yüzlerce yıl barış içerisinde bir arada yaşayabilmektedir. Uzun süren Osmanlı döneminde kilise ve sinagog gibi ibâdet yerleri korunmuş, inançlara karşı daima hoşgörü ilkesi gözetilmiştir.

İslâm'da diğer din mensuplarıyla karşılıklı samimiyet anlayışı içerisinde gerçekleştirilen diyalog çalışmalarına engel açık bir hüküm bulunmamaktadır. Dinin temel kaynaklarına ve Müslümanların uygulamalarına bakıldığında, bilakis diyalogun kendimizi diğer milletlere doğru bilgilerle tanıtabilme ve onları tanıyabilme açısından gerekli olduğu bile söylenebilir. Kaldı ki Müslümanlar, inandıkları dini başka milletlere tanıtmakla da sorumludurlar.³³ Tebliğ, eğitim ve diyalog olmadan söz konusu sorumluluğu yerine getirmek mümkün değildir.

Din eğitiminin diyalog açısından önemi belirtilirken, İslâm'ın özellikle bir barış dini olduğu, bazı İslâm ülkelerinde ortaya çıkan münferit terör ve şiddet olaylarının

²⁷ Bkz: İbn Manzur, **Lisânu'l-Arab**, XII, 289-295; İsfahâni, **Müfredât**, s. 423; Watt, "*İslâm and Peace*", s. 167.

²⁸ Bkz: Bakara 2/ 4, 285.

²⁹ Âl-i İmran 3/ 64; Mâide 5/ 2; Tevbe 9/ 6.

³⁰ Bkz: Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Terc: Salih Tuğ, 4. Baskı, İrfan yay., İstanbul 1980, I, 191; Osman Güner, **Rasûlüllah'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri**, Ankara 1997, s. 252-258; Krş: Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinler Tarihi**, 3. Baskı, İsparta 2000, s. 383.

³¹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, II, 894.

³² Âl-i İmran 3/159.

³³ Bkz: Hüseyin Yılmaz, "*Kur'an'ın Işığında İslâm'a Davet*", **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Sivas 1996, s. 333-346.

İslâm değerleri açısından kabul edilemeyeceği vurgulanmalıdır. Çünkü, günümüzde Müslüman toplumlarda yaşanan bazı olaylar delil gösterilerek, İslâm uluslararası alanda diğer inanç mensupları için bir tehdit unsuru olarak gösterilmektedir. Özellikle Komünizmin başarısızlığından sonra en güçlü tehlikenin İslâm olduğu yönünde fikirlerin yayılması, İslâm'la ilgili evrensel anlamda bir barış stratejisi oluşturmayı zorunlu kılmaktadır.

2. Diğer Dinlerin Öğretimine Neden İhtiyaç Var?

Günümüz dünyasında gelişen teknoloji, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmelerle birlikte her din, dil ve ırktan insanlar iktisadi, kültürel ve siyasi amaçlarla bir araya gelerek pek çok konuda ortak işbirliğinde bulunmaktadır. Son yıllarda bazı ülkelerde görülen ekonomik gelişmeler ve bunun sonucunda çalışacak elemana ihtiyaç duyulması, gelişmekte olan ülkelerdeki işsiz insanlar için bir iş imkanı doğurmuştur.

Daha ziyade iş ve eğitim amaçlı göç hareketlerinin bir sonucu olarak dünyanın pek çok bölgesinde ülkemiz vatandaşları bulunmaktadır.³⁴ Federal Almanya başta olmak üzere Hollanda, Belçika, Danimarka, Fransa ve daha başka ülkelere gidiş-gelişler hala devam etmektedir. Bu ülkelerde yaşayan her Türk vatandaşı, Türkiye ile yaşadığı ülke arasındaki ilişkiler açısından adeta birer temsilci durumundadır. Çünkü başka ülkelerle ilişkilerimiz, bir yönüyle oralarda yaşayan insanlarımız aracılığıyla yürütülmektedir.

Yabancı ülkelerde bulunan vatandaşlarımızın kendi dinlerini özgürce öğrenip yaşayabilmelerini bir hak olarak istememiz, bizim de o ülke halkının sahip olduğu dini inanış ve yaşantı biçimlerine, örf, âdet ve geleneklerine hoşgörülü olmamızı gerektirir. Bu da, söz konusu ülkelerin inanç ve kültürleri hakkında asgari düzeyde de olsa doğru bilgi sahibi olmamıza bağlıdır. Diğer dinleri tanımak, o toplumda yaşayan insanların birbirlerini anlamalarına yardımcı olacak ve böylece insanlar arasında karşılıklı hoşgörü anlayışı geliştirecektir.

Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde yetişmekte olan neslin diğer dinler hakkında bilgi sahibi olmalarını gerektiren daha başka nedenler de vardır. Her şeyden önce, insanlığın gelişen bilim ve teknoloji sayesinde dünyayı gerçek anlamda bir bütün olarak görme ve kavrama imkânına sahip olması, geleceğimizi tehdit eden sorunları ve çözüm yollarını küresel ölçekte algılayıp değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü iletişim imkânlarının artması, farklı kültür ve dine mensup insanların birbirlerini anlamalarını kolaylaştırmaktadır. Bir diğer neden de, gelişen teknolojinin maddeciliği ön plâna çıkartıp, toplumların manevî hayatında oluşturduğu boşluğun doldurulma ihtiyacıdır. Materyalizmin hız kazandığı yüzyılımızda insanlığı tehdit eden en büyük tehlikelerden biri *ateizm*dir. Günümüzde Orta Çağ'daki gibi toplumların bir dinden diğerine topluca girmeleri artık mümkün olmamakla birlikte, ilerleme açısından yeni bir din olarak algılanan ateizm ve agnostisizme doğru bir yönelmenin olacağından

da endişe edilmektedir.³⁵ Bu yüzden Tanrı tanımazlığa ya da inanç konusunda ilgisizliğe karşı Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların ortak insanlık değerleri etrafında bir araya gelmeleri önemlidir. Nitekim Kur'an'da Yahudi ve Hıristiyanların Kitap Ehli oldukları vurgulanmakta ve benzer ahlâkî değerlerin yaşatılması konusunda onlarla birlik oluşturulması tavsiye edilmektedir.³⁶

Müslümanların, özellikle AB ülkelerinin mensup olduğu Hıristiyanlık konusunda doğru bilgi sahibi olmalarını gerektiren nedenlerden biri de, bu iki dine inananların dinî düşünce ve ibâdet anlayışlarındaki belirgin farklılıklara rağmen, kitaplarının ilâhî kaynaklı olması ve inanç esaslarında önemli benzerliklerin bulunmasıdır.³⁷ Bu iki kesimin birbiriyle diyalog kurması, diğerlerine oranla daha kolaydır.³⁸ Her iki kesim de Allah'ın varlığına, O'na ibâdet etmenin, takvalı ve erdemli bir yaşantı sürdürmenin gereğine, yapılan günahlar için tevbe etmenin zorunluluğuna ve âhiret hayatının gerçekliğine inanmaktadır.

Hıristiyan dünyası da Müslümanlarla yakınlaşmanın gereğine inanmaktadır. II. Vatikan Konsülü'nde Ehli Kitapla Müslümanlar arasındaki ilişkilerin önemine değinilmiş, alınan kararlarda Müslümanların, İsa'yı Tanrı olarak kabul etmemelerine rağmen, O'na bir peygamber olarak saygı gösterdikleri, O'nun annesi Meryem'i bakire olarak şereflendirip dindarlığıyla andıkları vurgulanmıştır. Ayrıca Kıyamet Günü'ne inanma, ahlâklı olmaya önem verme, zekât ve sadaka yoluyla Tanrı'ya ibâdet etme gibi hususlardaki anlayış ve inanç benzerliğine dikkat çekilmiştir.³⁹

İçerisinde bulunduğumuz bilgi ve teknoloji çağında her toplumun kendi sınırlarını aşıp diğer toplumlarla ilgili bilgi edinmesi, onları sosyo-kültürel açıdan tanıması adeta ihtiyaç haline gelmiştir. İslâm'ın özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık karşısındaki konumunun objektif kriterler içerisinde değerlendirilebilmesi için doğru bilgilenme önemlidir. Çünkü farklı din mensuplarının, birbirlerini tanımadan insanlığın ortak problemlerine çözümler getirmeleri mümkün değildir.

C. ORTAÖĞRETİM DKAB KİTAPLARINDA DİĞER DİNLER

Anayasa'nın 24. Maddesi gereğince zorunlu derslerden biri olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB), ortaöğretimin her sınıfında haftada birer saat olmak üzere toplam üç kredilik bir derstir.

Ortaöğretim dönemi öğrencilerinde büyük bir dinî potansiyelin varlığı hissedilmektedir. Bilinçli dinî uyanış, geleneksel dinî değerleri tenkit ve sorgulama,

³⁴ Bazı ülkelerdeki Türk nüfusu ile ilgili sayısal bilgiler için bkz: Nevzat Y. Aşıkoğlu, "Almanya ve Avusturya'daki Türk Çocuklarının Din Eğitimi", **Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir-4-6 Aralık 1988 Sempozyumu)**, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999, s. 443-444.

³⁵ Bkz: Mohammed Talbi, "Islam and Dialogue", **Christianity Thorough Non-Christian Eyes**, Ed: Paul J. Griffiths, New York, 1990, s. 89; Köylü, "Farklı İnançların Buluşma Zemininde Önemli Etkenler", s. 248.

³⁶ Bkz: Âl-i İmran 3/ 64-65, 67; Ankebût 29/ 46.

³⁷ Bkz: Âl-i İmran 3/ 64-65; Ankebût 29/ 47; Hebrevs 11/ 1; Deuteronomy 33/ 27; First Samuel 22/ 3; Matthew 6/ 5-13; Revelation 11- 17.

³⁸ Bkz: Mâide 5/ 82.

³⁹ Bkz: Küçük, "Dinler Arası Diyaloğa Niçin İhtiyaç Vardır?", s. 38; Köylü, "Farklı İnançların Buluşma Zemininde Önemli Etkenler", s. 250; Ateş, "İlâhî Dinlerin Ortak Değerleri", s. 15-20.

dinle ilgili şüphe, geçici olarak dinden uzaklaşma, dönemin sonlarına doğru yeniden dine dönüş ve kararlı olarak bir dine bağlanma gibi eğilimler, bu çağın başlıca dinî gelişim özellikleri olarak sayılabilir.⁴⁰ Bu dönemde öğrenciler, geleneksel dinî kalıpları tenkitçi bir yaklaşımla yeniden değerlendirip kendi din anlayışlarını oluştururken, değişik dinî düşüncelere de ilgi duymaktadırlar.

Ortaöğretimde okutulan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ders kitapları⁴¹ incelendiğinde; Lise I DKAB ders kitabında 'Dinler ve Özellikleri' adlı bir üniteye yer verildiği görülmektedir. Genel hatlarıyla dinlerin anlatıldığı bu üniteye İkel Dinler, Çin Dinleri, Hint Dinleri, Eski Türk Dinî İnançları, Musevîlik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık temel özellikleriyle tanıtıldıktan sonra, İlahî kaynaklı dinlerin ortak yönleri üzerinde durulmuştur.⁴² Yine aynı kitapta 'Din ve Ahlâk' adlı üniteye ahlâkın dinle ilişkisi açıklanırken dinlerdeki ortak ahlâkî ilkelere atıfta bulunulmuştur.⁴³

Lise II DKAB ders kitabında diğer dinlerle ilgili bilgiler yer almamaktadır. Lise III'de ise, 'Yeryüzündeki Dinler ve İslâm Dini' adlı üniteye dinlerin coğrafi dağılımı ile ilgili bilgiler, Hint Dinleri (Hinduizm, Budizm, Jainizm), Çin-Japon dinleri, (Konfüçyanizm, Taoizm, Şintoizm, Zerdüştlük), Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi konular bulunmaktadır.⁴⁴ Bununla birlikte insanın yaratılışı,⁴⁵ din-bilim ilişkisi,⁴⁶ İslâm'ın bazı ilke ve prensipler açısından diğer dinlerle mukayesesi,⁴⁷ diğer dinlere karşı saygı ve hoşgörü⁴⁸ gibi konulara yer verilmiştir.

Lise ve meslek liselerinde okutulan DKAB ders kitaplarındaki diğer dinlerle ilgili bölümler değerlendirildiğinde, mensuplarıyla karşılaşılması muhtemel olan dinler hakkında yeterince bilgi verilmediği söylenebilir. Örneğin mensuplarıyla belkide hiç karşılaşmayacak olan Jainizm ile, gerek yurt içi ve gerekse yurt dışında her an yüz yüze bulunan Hıristiyanlık neredeyse aynı düzeyde tanıtılmıştır.⁴⁹ Oysa *eğitimde hayatilik* ilkesinin de bir gereği olarak, Hıristiyanlık hatta Yahudilik hakkında daha geniş bilgi verilebilirdi. Çünkü günümüz dünyasındaki evrensel nitelikli konularda bu iki din mensuplarının etkinliği açıkça görülmektedir.

İmam-hatip liselerinde diğer dinlerle ilgili bilgiler daha ziyade lise III'de okutulan 'Dinler Tarihi' dersinde verilmektedir. Her ne kadar Tefsir, Hadis, Kelâm gibi bazı meslek derslerinde diğer din ve din mensuplarına atıfta bulunulsa da, diğer dinlerin tanıtıldığı asıl ders Dinler Tarihi'dir. Bu derste günümüzdeki dinler tarihsel

⁴⁰ Bkz: Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Diyanet Yay., Ankara 1993, s. 58, 270, 271.

⁴¹ Ortaöğretimde MEB yayınları ile birlikte değişik yayınevleri tarafından basılan DKAB kitapları da okutulmaktadır. Ancak bu çalışmada diğer dinlerle ilgili bilgiler değerlendirilirken MEB yayınları tarafından basılan kitaplar esas alınmıştır.

⁴² Bkz: *Lise I Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, MEB Yay., İstanbul 1987, s. 16-76.

⁴³ Bkz: *Lise I Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, s. 85, 88.

⁴⁴ Bkz: *Lise III Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, s. 44-48.

⁴⁵ Bkz: *Lise III Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, s. 16.

⁴⁶ Bkz: *Lise III Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, s. 27.

⁴⁷ Bkz: *Lise III Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, s. 27, 32, 34, 39.

⁴⁸ Bkz: *Lise III Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, s. 35, 36, 89, 90.

⁴⁹ Bkz: *Lise III Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, s. 46-48.

gelişim, temel inanç esasları, mezhepler, ibâdet anlayışı ve dünya görüşü gibi özellikleriyle tanıtılmaktadır. Dinlerdeki benzer ve farklı yönler karşılaştırmalı olarak işlenmekte, ortak ilkeler üzerinde durulmaktadır.⁵⁰

Öğrencilere özellikle günümüz dinlerinin doğru tanıtılabilmesi bakımından Dinler Tarihi dersinin yeterli içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Nitekim bu yeterlilik, “Ders kitaplarındaki diğer dinlere ait konular sizce yeterli midir?” sorusuna öğrencilerin verdikleri cevapların *okul türüne* göre dağılımından da anlaşılmaktadır. Bu soruya imam-hatip lisesi öğrencilerinin büyük bir kısmı ‘yeterli’ ya da ‘kısmen yeterli’ cevabını vermişlerdir.⁵¹

C. DİĞER DİNLERİN ÖĞRETİMİ HAKKINDA ÖĞRENCİLERİN DÜŞÜNCELERİ

Ortaöğretimde diğer dinlerin öğretimi konusunda öğrencilerin düşüncelerinin tespit edilmeye çalışıldığı bu bölümdeki anket soruları, 2003-2004 öğretim yılı itibarıyla Sivas Merkez, Suşehri ve Şarkışla ilçelerindeki bazı ortaöğretim kurumlarının son sınıfında öğrenim gören öğrenciler arasından tesadüfî örneklem yöntemiyle seçilmiş toplam 300 kişilik bir gruba yöneltilmiştir. Örneklem olarak seçilen gruptaki öğrencilerin 45’i Sivas Lisesi, 30’u Selçuk Anadolu Lisesi, 30’u Halil Rifat Paşa Lisesi, 25’i Şarkışla Lisesi, 26’sı Suşehri Lisesi, 20’si Endüstri Meslek Lisesi, 20’si Kız Meslek Lisesi, 20’si Suşehri Sağlık Meslek Lisesi, 35’i Sivas Anadolu İmam-Hatip Lisesi, 25’i Abdussamet Bal İmam-Hatip Lisesi, 24’ü de Şarkışla İmam-Hatip Lisesi son sınıf öğrencisidir.

Tablo 1: Örneklem grubun *cinsiyete* göre dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Erkek	156	52.00
Kız	144	48.00
Toplam	300	100.00

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, anket için belirlenen örneklem grubun %52’si (156) erkek, %48’i (144) de kız öğrencilerden oluşmaktadır. Anket uygulanacak öğrencilerin seçiminde cinsiyet oranlarının birbirine yakın olmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 2: Örneklem grubun *okul türüne* göre dağılımı

Okul Türü	Sayı	%
İ.H. Lisesi	84	28.00
Meslek Lisesi	60	20.00
Lise	156	52.00

⁵⁰ Bkz: Baki Adam, **Karşılaştırmalı Dinler Tarihi Ders Kitabı**, MEB Yay., Ankara 2003.

⁵¹ Bkz: Tablo 11.

Toplam	300	100.00
--------	-----	--------

Ankete katılan 300 öğrencinin %28'i (84) imam-hatip lisesi, %20'si (60) meslek lisesi, %52'si (156) de lise son sınıf öğrencisidir.

Tablo 3: Öğrencilerin, “Ortaöğretimde İslam dışındaki dinler öğretilmeli mi?” sorusuna verdikleri cevapların cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	Evet		Hayır		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erkek	119	76.28	37	23.71	0	0.00
Kız	102	70.83	39	27.08	3	1.00
Toplam	221	73.66	76	25.33	3	1.00

Tabloda da görüldüğü gibi, liselerde İslam dışındaki dinlerin öğretilmesi konusundaki düşünceler açısından kız ve erkek öğrenciler arasında belirgin bir fark yoktur. Erkek öğrencilerin %76.28'i, kız öğrencilerin %70.83'ü bu soruya “evet”; erkek öğrencilerin %23.71'i, kız öğrencilerin de %27.08'i “hayır” cevabını vermişlerdir. Kız öğrencilerin %1'i de bu soruyla ilgili fikir belirtmemiştir.

Verilen cevaplardan cinsiyetin önemli bir rolünün bulunmadığı anlaşılmaktadır. Cinsiyet farklılığı dikkate alınmadığında, ankete katılan tüm öğrencilerden %73.66'sının konuyla ilgili olumlu, %25.33'ünün de olumsuz görüş belirttiği görülür. Sonuçlardan da anlaşılacağı gibi, öğrencilerin önemli bir çoğunluğu ortaöğretimde diğer dinlerin öğretilmesine olumlu bakmaktadır.

Tablo 4: Öğrencilerin, “Ortaöğretimde İslam dini dışındaki dinler öğretilmeli mi?” sorusuna verdikleri cevapların okul türüne göre dağılımı

Okul Türü	Evet		Hayır		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İ. H. Lisesi	78	92.85	6	7.14	0	0.00
Meslek Lisesi	42	70.00	17	28.33	1	1.66
Lise	101	64.74	53	35.25	2	1.28
Toplam	221	73.66	76	25.33	3	1.00

Tabloda da görüldüğü gibi, ortaöğretimde İslam dışındaki dinlerin öğretilmesine yer verilip verilmemesi konusunda imam-hatip lisesi öğrencilerinin %92.85'i, meslek lisesi öğrencilerinin %70.00'i, normal lise öğrencilerinin ise %64.74'ü olumlu görüş belirtmiştir. İlgili soruya en yüksek düzeyde (%35.25) olumsuz cevap verenler normal lise öğrencileri, en düşük düzeyde olumsuz cevap verenler ise %7.14'lük bir oran ile imam-hatip lisesi öğrencileri olmuştur.

Sonuçlar dikkate alındığında, ortaöğretimde İslâm dışındaki dinlerin öğretimiyle ilgili imam-hatip lisesi öğrencileri ile normal lise ve meslek lisesi öğrencileri arasında belirgin bir farklılık göze çarpmaktadır. Bu durumun nedeni, öğrencilerin dini bilgi düzeyleri arttıkça diğer dinlerin öğrenimine ilgilerinin de arttığı şeklinde değerlendirilebilir. Lise ve meslek lisesi öğrencileri diğer dinlerle ilgili bilgileri sadece Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinden öğrenirken, imam-hatip lisesi öğrencileri konuyla ilgili müstakil olarak 'Dinler Tarihi' dersi okumaktadırlar. Yine imam-hatip liselerinde okutulan Tefsir, Hadis, Siyer ve Kelâm gibi meslek derslerinde kısmen de olsa diğer din ve din mensupları ile ilgili bilgilere atıfta bulunmaktadır. Bu bilgiler, onlara diğer dinler hakkında daha sağlıklı değerlendirme yapabilme yeteneği kazandırmaktadır. İmam-hatip lisesi öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun (%92.85) ortaöğretimde diğer dinlerin öğretimi konusunda olumlu görüş belirtmeleri de bunu göstermektedir.

Tablo 5: Öğrencilerin, "Ortaöğretimde İslâm dışındaki dinler niçin öğretilmelidir?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Görüşler	Sayı	%
Genel kültürü artırır	72	24.00
Farklı din mensuplarını anlamayı sağlar	21	7.00
Hoşgörülü olmayı öğretir	21	7.00
Allah'a inancı güçlendirir	15	5.00
Kendi dinimize daha sıkı bağlanmamızı sağlar	93	31.00
Ufku genişletir	33	11.00
Hepsi	36	12.00
Diğer	9	3.00
Toplam	300	100.00

"Liselerde İslâm dışındaki dinler niçin öğretilmelidir?" sorusuna öğrenciler genel kültürü artırır, farklı din mensuplarını anlamayı sağlar, hoşgörülü olmayı öğretir, Allah'a inancı güçlendirir, kendi dinimize daha sıkı bağlanmamızı sağlar ve ufku genişletir gibi cevaplar vermişlerdir.

Cevaplar içerisinde en yüksek oran (%31), diğer dinlerin öğretilmesinin kendi dinimize daha sıkı bağlanmamızı sağlayacağı görüşünde gerçekleşmiştir. Öğrencilerin yaklaşık üçte biri, diğer dinleri öğrenmenin bu dinlerle İslâm arasında evrensellik, çağın sorunları karşısında beklentilere cevap verme, akla ve mantığa uygunluk gibi kriterler açısından bir karşılaştırma imkanı sağladığını ve bunun sonucunda İslâm dinine olan güvenin daha da artacağını düşünüyor olabilirler. Öğrencilerin önemli bir kısmı (%24) da diğer dinlerle ilgili bilgi sahibi olmaya genel

kültür açısından yaklaşmakta ve düşünce ufğunun gelişmesinde (%11) bu bilgilerin faydalı olacağı düşünmektedirler.

Tablo 6: Öğrencilerin, “Diğer din mensupları İslâm dini hakkında bilgi sahibi olmalı mıdır?” sorusuna verdikleri cevapların cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	Evet		Hayır		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erkek	148	94.87	6	2.00	2	1.28
Kız	129	89.58	12	8.33	3	2.08
Toplam	277	92.33	18	6.00	5	1.66

Tablodaki cevapların dağılımına bakıldığında erkek (%94.87) ve kız (%89.58) öğrenciler arasında kayda değer bir fark bulunmadığı görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%92.33) diğer dinlere mensup kişilerin İslâm dini hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Öğrencilerin sadece %6'sı bu soruya ‘Hayır’ cevabını vermiştir.

İslâm, bütün insanlığa gönderilmiş ilâhî bir dindir. Onun mesajları sadece belli bir kesime has olmayıp, insanlığın tamamını kuşatan bir özelliğe sahiptir. İslâm'dan sonra başka bir din gelmeyeceği için, hangi inanç ve kültüre sahip olursa olsun insanların tamamının bu son dinden haberdar olmaları ve kendi özgür iradeleriyle bu dine inanmaları Allah'ın bir isteğidir. Bu sebeptendir ki İslâm'ın mesajlarını diğer insanlara ulaştırmak Müslümanlar üzerine bir görevdir. İslâm hakkında Müslüman olmayanların da bilgi sahibi olmaları gerektiği yönünde görüş belirtenlerin oranının bu kadar yüksek (%92.33) çıkmasının nedeni, kanaatimizce öğrencilerin İslâm'ın evrensel bir din olmasının bilincine varmış olmalarıdır.

Tablo 7: Öğrencilerin, “Diğer din mensupları İslâm dini hakkında bilgi sahibi olmalı mıdır?” sorusuna verdikleri cevapların okul türüne göre dağılımı

Okul Türü	Evet		Hayır		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İ. H. Lisesi	82	97.61	1	1.19	1	1.19
Meslek Lisesi	52	86.66	5	83.33	3	5.00
Lise	143	91.66	55	35.26	1	0.64
Toplam	277	92.33	18	6.00	5	1.66

Tablo da da görüldüğü gibi, öğrencilerin %92.33'ü diğer dinlere mensup kişilerin İslâm dini hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu soruya ‘Evet’ cevabını verenlerin oranı imam-hatip lisesi öğrencilerinde %97.61, meslek lisesi öğrencilerinde %86.66, lise öğrencilerinde de %91.66 olarak gerçekleşmiştir. Soruya olumlu cevap verenlerin oranının imam-hatip

lisesi öğrencilerinde daha yüksek gerçekleşmesinin nedeni, bu okul öğrencilerinin konuya İslâm'ın tebliğ anlayışı açısından yaklaşımları ve İslâm'ın bütün insanların inanması gereken son din olduğu yönündeki bilgi ve düşünceleri olabilir.

Tablo 8: Öğrencilerin, “Diğer din mensupları için İslâm dini hakkında bilgi sahibi olmalıdır?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Görüşler	Sayı	%
Genel kültürlerini artırır	63	21.00
İslâm dinini doğru öğrenmelerini sağlar	78	26.00
Allah'a olan inançlarını güçlendirir	39	13.00
Hoşgörülü olmayı öğretir	42	14.00
Hepsi	72	24.00
Diğer	6	2.00
Toplam	300	100.00

“Diğer din mensupları için İslâm dini hakkında bilgi sahibi olmalıdır?” sorusuna öğrencilerin %21'i 'Genel kültürlerini artırır', %26'sı 'İslâm dinini doğru öğrenmelerini sağlar', %13'ü 'Allah'a olan inançlarını güçlendirir', %14'ü Hoşgörülü olmayı öğretir' cevabı vermiş, %24'ü de söz konusu cevapların hepsinin doğru olabileceğini belirtmiştir.

Verilen cevaplarla ilgili oranlar arasında çok fazla fark olmamasına rağmen, diğer din mensuplarının İslâm dinini doğru öğrenmelerini sağlayacağını belirtenlerin oranı en yüksektir. Bunun nedeni, öğrencilerin, İslâm dininin ona inanmayanlar tarafından doğru tanınamayacağı endişesini taşımaları olabilir. Çünkü günümüzde İslâm dini diğer milletler tarafından yeterince tanınmamaktadır. Onların İslâm hakkındaki düşüncelerinde bilgiden çok ön yargının etkili olduğu bilinmektedir. Yanlış bilgi ve şartlanmışlığı olumsuz etkileri, ancak doğru bilgilenme ile bertaraf edilebilir.

Tablo 9: Öğrencilerin, “İslâm dini dışındaki dinler (özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık) hakkındaki bilgilerinizi yeterli buluyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevapların okul türüne göre dağılımı

Okul Türü	Yeterli		Yetersiz		Kısmen yeterli		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İ. H. Lisesi	35	41.66	29	34.52	19	22.61	1	1.19
Meslek Lisesi	10	16.66	23	38.33	24	40.00	3	5.00
Lise	28	17.94	82	52.56	41	35.26	5	3.20

120 AB'ye giriş sürecinde ortaöğretim

Toplam	73	24.33	134	44.66	84	28.00	9	3.00
--------	----	-------	-----	-------	----	-------	---	------

Diğer dinlerle ilgili bilgilerinin yeterli olup olmadığı konusunda imam-hatip lisesi öğrencilerinin %41.66'sı 'Yeterli', %22.61'i 'Kısmen yeterli', %34.52'si de 'Yetersiz' olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Aynı soruya meslek lisesi öğrencilerinin %16.66'sı 'Yeterli', %40'ı 'Kısmen yeterli', %38.33'ü 'Yetersiz'; lise öğrencilerinin ise %24.33'ü 'Yeterli', %28'i 'Kısmen yeterli', %44.66'sı da 'Yetersiz' cevabını vermiştir.

'Yeterli' ve 'Kısmen yeterli' cevapları birleştirildiğinde, imam-hatipliler arasında diğer dinlerle ilgili bilgilerini yeterli görenlerin oranı, lise ve meslek lisesi öğrencilerine kıyasla daha yüksek düzeyde (%63.63) gerçekleşmiştir. Bunun nedeni, lise ve meslek lisesi öğrencileri diğer dinlerle ilgili bilgi ve değerlendirmeleri sadece DKAB dersinden öğrenirken, imam-hatip lisesi öğrencilerinin konuyla ilgili bilgileri Dinler Tarihi yanında diğer bazı meslek derslerinden de edinebilmeleridir.

Okul türü ayrımına gidilmediğinde, öğrencilerin sadece %24.33'ünün diğer dinler hakkındaki bilgilerini yeterli bulduğu anlaşılmaktadır. Bu oran, 'Kısmen yeterli' diyenlerin oranıyla (%28) birleştirildiğinde yaklaşık %52'ye ulaşmaktadır. Öğrencilerin %44.66'sı diğer dinlerle ilgili bilgilerinin yetersiz olduğunu ifade etmiş, %3'ü de herhangi bir görüş belirtmemiştir. Oranlar gözönünde bulundurulduğunda, öğrencilerin konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Soruya çekinmeden cevap vermeleri, onların bu konuda daha doyurucu bilgi edinmeye ihtiyaç duydukları anlamına gelebilir.

Tablo 10: Öğrencilerin, "Diğer dinlerin öğretiminde öğretmenleriniz sizce yeterli bilgiye sahipler mi?" sorusuna verdikleri cevapların okul türüne göre dağılımı

Okul Türü	Yeterli		Yetersiz		Kısmen yeterli		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İ. H. Lisesi	33	39.28	27	32.14	22	26.19	2	2.38
Meslek Lisesi	10	16.66	24	30.00	23	38.33	3	5.00
Lise	21	13.46	83	53.20	46	29.48	6	3.84
Toplam	64	21.33	134	44.66	91	30.33	11	3.66

Tabloda da görüldüğü gibi, imam-hatip lisesi öğrencilerinin %39.28'i, meslek lisesi öğrencilerinin %16.66'sı, lise öğrencilerinin de 13.46'sı diğer dinlerin öğretiminde öğretmenlerini yeterli bulurken, yeterli bulmayanların oranı imam-hatip lisesi öğrencilerinde %32.14, meslek lisesi öğrencilerinde %30.00, lise öğrencilerinde de %53.20'dir. Kısmen yeterli diyenlerin oranı ise imam-hatip lisesi öğrencilerinde

%26.19, meslek lisesi öğrencilerinde %38.33, lise öğrencilerinde de %29.48 olarak tespit edilmiştir. ‘Yeterli’ diyenlerle ‘Kısmen yeterli’ diyenlerin oranı (%51.66) birlikte düşünüldüğünde, öğrencilerin yarıdan fazlasının diğer dinlerin öğretimi konusunda öğretmenlerini yeterli buldukları anlaşılmaktadır.

Diğer dinlerin öğretimi konusunda öğretmenlerini yeterli ve kısmen yeterli bulanların oranı imam-hatip lisesi öğrencilerinde en yüksek (%65.47), lise öğrencilerinde ise en düşük (%42.94) düzeyde gerçekleşmiştir. Lise öğrencilerinin bu konuda öğretmenlerini yetersiz bulmaları, DKAB dersine branş dışı öğretmenlerin de giriyor olmasından kaynaklanmış olabilir. Bazı sınıflarda DKAB dersine çok az yer verildiği, derse branş dışı öğretmenlerin girdiği veya bu dersin saatlerinde başka derslerin yapıldığı öğrenciler tarafından ifade edilmektedir. Bu yöndeki eksiklikler giderilerek, ilk ve ortaöğretimde din derslerine ilâhiyat fakültesi mezunu ve meslekî formasyona sahip branş öğretmenlerinin girmesi sağlanmalıdır.

Tablo 11: Öğrencilerin, “Ders kitaplarındaki diğer dinlere ait konular sizce yeterli midir?” sorusuna verdikleri cevapların okul türüne göre dağılımı

Okul Türü	Yeterli		Yetersiz		Kısmen yeterli		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İ. H. Lisesi	38	45.23	21	25.00	24	28.57	1	1.19
Meslek Lisesi	19	31.66	18	30.00	21	35.00	2	3.33
Lise	31	19.87	72	46.15	48	30.76	5	3.20
Toplam	88	29.33	111	37.00	93	31.00	8	2.66

Tabloda da görüldüğü gibi, DKAB ders kitaplarındaki diğer dinlerle ilgili bilgilerin yeterli olup olmadığı ile ilgili soruya öğrencilerin %29.33’ü ‘Yeterli’, %37.00’si ‘Yetersiz’, %31.00’i de ‘Kısmen yeterli’ cevabını vermiştir. ‘Yeterli’ ile ‘Kısmen yeterli’ cevaplarını verenlerin oranı toplam %60.33’dür. Bu sonuca göre öğrencilerin yarıdan fazlasının ders kitaplarını diğer dinlerle ilgili içerik açısından yeterli bulduğu anlaşılmaktadır.

Ders kitaplarını yeterli bulanların oranı en yüksek imam-hatip lisesi öğrencilerinde (%45.23), en düşük lise öğrencilerinde (%19.87) gerçekleşmiştir. Lise öğrencilerinin diğer dinlerle ilgili bilgileri sadece DKAB dersinden, imam-hatip lisesi öğrencilerinin ise birkaç dersten öğrendikleri düşünüldüğünde bu sonucun normal olduğu söylenebilir. Tablodaki sonuçlardan, özellikle lise öğrencilerinin ders kitaplarındaki diğer dinlerle ilgili bilgilerin artırılması gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır.

Tablo 12: Öğrencilerin, “Derste diğer dinlerin öğretimi ile ilgili hangi materyaller kullanılıyor?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

122 AB'ye giriş sürecinde ortaöğretim

Görüşler	Sayı	%
Sadece ders kitabıyla yetiniliyor	125	41.66
Kutsal kitaplardan (İncil, Tevrat) yararlanılıyor	51	17.00
Resim, film, slayt vb. kullanılıyor	121	40.33
Diğer	3	1.00
Toplam	300	100.00

Derste diğer dinlerin öğretimi sırasında kullanılan materyallerle ilgili soruya öğrencilerin %41.66'sı 'Sadece ders kitabıyla yetiniliyor', %17.00'si 'Kutsal kitaplardan (İncil, Tevrat) yararlanılıyor', %40.33'ü 'Resim, film, slayt vb. kullanılıyor', %1.00'i de 'Diğer' cevabını vermiştir.

Sonuçlar içerisinde en yüksek oran (%41.66), diğer dinlerin öğretimi sırasında sadece ders kitabıyla yetinildiğini ifade eden görüşte gerçekleşmiştir. Buna göre, öğretmenlerin önemli bir kısmının yeterince materyal kullanmadığı söylenebilir. Konular işlenirken ders kitabı dışında yeterince materyal kullanılmaması, öğrencilerin diğer dinlerle ilgili bilgilerini yetersiz bulmalarının nedenlerinden biri olabilir.

Tablo 13: Öğrencilerin, "Diğer dinlerin öğretimi sırasında hangi konulara yer verilmelidir?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Görüşler	Sayı	%
Dinlerin tarihsel gelişimi	29	9.66
İnanç sistemleri	118	39.33
İslâm dini ile karşılaştırılması	148	49.33
Diğer	5	1.66
Toplam	300	100.00

Öğrencilerin %9.66'sı diğer dinlerle ilgili ünite de dinlerin tarihsel gelişiminin anlatılmasını, %39.33'ü inanç sistemleri üzerinde durulmasını istemiş, %49.33'ü de diğer dinlerin İslâm dini ile karşılaştırılarak işlenmesi gerektiği yönünde görüş belirtmiştir.

Öğrencilerin yaklaşık yarısı diğer dinlerle ilgili bilgilerin İslâm dini ile karşılaştırılarak verilmesinden yanadır. Ders süresinin kısıtlı olduğu düşünüldüğünde, öğrencilerin bu yöndeki görüşlerinin isabetli olduğu söylenebilir. Çünkü diğer dinler kısa bir süre içerisinde tanıtılacaksa, o zaman o dinlerin İslâm dini ile benzer ve farklı yönlerinin öğretilmesine öncelik verilmesi daha anlamlı olacaktır.

Tablo 14: Öğrencilerin, "Diğer dinler hakkında bilgi sahibi olmak dünyada gelişen olayların değerlendirilmesinde etkili olur mu?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Görüşler	Sayı	%
Evet, etkili olur	268	89.33
Hayır, etkili olmaz	18	6.00
Fikrim yok	14	4.66
Toplam	300	100.00

Öğrencilerin %89.33 gibi büyük bir çoğunluğu, diğer dinler hakkında bilgi sahibi olmanın dünyada gelişen olayların değerlendirilmesinde etkili olacağı görüşündedir. Bu konuda 'Hayır, etkili olmaz' diyenlerin oranı sadece %6.00'dır. %4.00'lük bir oran da 'Fikrim yok' seçeneğini işaretlemiştir.

Günümüzde ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ister istemez diyaloga girme zorunluluğu, farklı inanç mensuplarının birbirlerinin dinleri hakkında asgari düzeyde de olsa bilgi sahibi olma, karşılıklı tanışma ve ortak problemlere birlikte çözüm üretme açısından önemlidir. Bu gerçeğin öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından anlaşılması, dünya ülkeleri arasında stratejik bir öneme sahip bulunan ülkemiz için olumlu bir gelişmedir.

Milletler arasında zaman zaman meydana gelen savaş ve anlaşmazlıkların temelinde, genellikle doğru bilgiden yoksun önyargıya dayalı düşünceler ve diyalog eksikliği yatmaktadır. Bunlar düzeltildiğinde, İslâm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi ilâhî kaynaklı dinlerin temelde barıştan yana olduğu, barış karşıtı eylemlerin din farklılığından değil de siyasal ve ekonomik çıkar gibi başka nedenlerden kaynaklandığı anlaşılacaktır.

Tablo 15: Öğrencilerin, "Diğer dinler hakkında bilgi sahibi olmak sizce dünya barışını nasıl etkiler?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Görüşler	Sayı	%
Olumlu yönde etkiler	209	69.66
Olumsuz yönde etkiler	19	6.33
Etkilemez	67	22.33
Fikrim yok	5	1.66
Toplam	300	100.00

Öğrencilerin %69.66 gibi büyük bir çoğunluğu diğer dinler hakkında bilgi sahibi olmanın dünya barışını olumlu yönde etkileyeceğini düşünürken, sadece %6.33'lük bir grup 'Olumsuz yönde etkiler' seçeneğini işaretlemiştir. 'Etkilemez' diyenlerin oranı ise %22.33'dür.

Barışı sağlama, günümüz dünyasının önemli bir problemidir. Aynı dünyayı paylaşmak zorunda olan insanlığın barış içerisinde yaşamayı öğrenmeye ihtiyacı

124 AB'ye giriş sürecinde ortaöğretim

vardır. Eğer insanlar birbirlerinin inanç ve kültürleri hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip olurlarsa, farklı inançlar, alternatif çözümlerin üretilmesinde bir zenginlik olarak algılanabilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin önemli bir çoğunluğunun bu konuda olumlu görüş bildirmiş olması ümit verici bir gelişmedir.

Tablo 16: Öğrencilerin, “Diğer din mensuplarıyla diyalog kurabilme açısından yeterli dinî bilgiye sahip misiniz?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Görüşler	Sayı	%
Evet	23	7.66
Hayır	203	67.66
Kısmen	65	21.66
Fikrim yok	9	3.00
Toplam	300	100.00

Diğer din mensuplarıyla diyalog kurabilme açısından yeterli dinî bilgiye sahip olup olmadıkları ile ilgili soruya öğrencilerin sadece %7.66’sı olumlu cevap vermiştir. ‘Kısmen yeterli’ diyenlerin oranı %21.66, dinî bilgilerini yetersiz bulanların oranı ise %67.66’dır. Bu sonuçlardan, öğrencilerin öz eleştirden kaçınmayarak kendilerini bu konuda yetersiz buldukları anlaşılmaktadır. Öyleyse DKAB müfredatının diğer dinlerle ilgili bilgiler açısından zenginleştirilmesi ve konuların öğrencilerde ilgi uyandıracak şekilde işlenmesi gerekir.

Tablo 17: Öğrencilerin, “Diğer din mensuplarıyla iletişim kurabilmeniz açısından yeterli yabancı dil bilgisine sahip misiniz?” sorusuna verdikleri cevapların dağılımı

Görüşler	Sayı	%
Evet	17	5.66
Hayır	211	70.33
Kısmen	68	22.66

Fikrim yok	4	1.33
Toplam	300	100.00

Tabloda da görüldüğü gibi, öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%70.33) yabancı dil düzeylerinin diğer din mensuplarıyla diyalog kurabilme açısından yetersiz olduğunu belirtmektedir. Yabancı dil bilgilerini yeterli bulanların oranı sadece %5.66'dır. Kısmen yeterli bulanların oranı ise %22.66'dır. Yabancı dil düzeylerini yeterli ya da kısmen yeterli bulanlar, daha ziyade hazırlık sınıfından itibaren yabancı dil okuyan anadolu lisesi ve anadolu imam-hatip lisesi öğrencileridir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ortaöğretimde diğer dinlerin öğretimi ile ilgili sorulara öğrencilerin içtenlikle cevap verdikleri ve söz konusu dinleri tanımanın gerekli olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır (Bkz: Tablo 3). Diğer dinleri tanımanın genel kültürümüzü artıracığı, ufkumuzu genişleteceği, kendi dinimize daha sıkı bağlanmamızı ve farklı inanç mensuplarına karşı hoşgörülü olmamızı sağlayacağı gibi hususları da bu düşüncelerine gerekçe göstermişlerdir. Öğrenciler, benzer gerekçelerle diğer din mensuplarının da İslâm hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiğini düşünmektedirler (Bkz: Tablo 5, 6, 7, 8).

Ortaöğretim son sınıf öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu diğer dinlerin öğretiminin gereğine inanmakla birlikte, özellikle lise ve meslek lisesi öğrencileri ders kitaplarının içeriğini, öğretmenlerinin ve kendilerinin bu konudaki bilgi düzeylerini yeterli bulmamaktadır. Ancak imam-hatip lisesi öğrencilerinin önemli bir çoğunluğu hem ders kitaplarının içeriğinin hem de öğretmenlerinin ve kendilerinin diğer dinlerle ilgili bilgi düzeylerinin yeterli olduğunu düşünmektedir (Bkz: Tablo 9, 10, 11). Ancak konuların işleniş sırasında ders kitabı dışında Tevrat, İncil gibi kitaplardan, harita, resim, film, slayt vb. araç ve gereçlerden yeterince yararlanılmadığı da yine öğrencilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır (Bkz: Tablo 12).

Öğrenciler, diğer dinlerin inanç sistemleri öğretilirken verilen bilgilerin İslâm dini ile karşılaştırılıp benzerlik ve farklılıklara değinilmesi gerektiğini düşünmektedirler (Bkz: Tablo 13). Diğer dinleri doğru olarak öğrenmenin, evrensel nitelikli olay ve durumların daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi açısından etkili olacağını düşünen öğrenciler, bu yöndeki bilgilenmenin dünya barışına da olumlu yönde katkı sağlayacağı inancındadırlar (Bkz: Tablo 14, 15). Öğrenciler, diğer dinleri tanımanın önemini belirtmekle birlikte, söz konusu din mensuplarıyla diyalog kurabilecek düzeyde din ve yabancı dil bilgisine sahip olmadıklarını da kabul etmektedirler (Bkz: Tablo 16, 17).

Öğrencilerin anket sorularına verdikleri cevaplar ve yapılan gözlemler doğrultusunda şunlar önerilebilir:

1. Günümüzde tüm toplumları rahat ve huzur içerisinde yaşatacak bazı sosyal projelere ihtiyaç duyulmaktadır. Birlikte üretilecek projelerin etkinliğini artırmak için dinlerin öğretilerinden yararlanmak gerekir.
2. Son yıllarda artarak devam eden savaş, çatışma ve terör gibi barış karşıtı eylemlerle; insanları tehdit eden hastalık, uyuşturucu bağımlılığı, çevre kirliliği, gelir dağılımı adâletsizliği, cinsel sapıklık gibi olumsuzluklarla mücadelede dinlerin desteği sağlanmalıdır.
3. DKAB ders programları yeniden düzenlenirken öğrencilerin düşüncelerinden de yararlanılmalıdır.
4. Ortaöğretim DKAB ders programı içerisinde ilâhî kaynaklı dinlerin ortak özelliklerinin işlendiği bir üniteye yer verilmelidir.
5. Ders kitapları yazılırken diğer dinlerle ilgili bilgiler konusunda din mensuplarının kendi tanımlamalarına ters düşen bilgi ve ifadelerden sakınılmalı, var olan yanlışlıklar düzeltilmelidir.
6. AB'ye giriş süreciyle birlikte ivme kazanan dinlerarası diyalog çalışmalarının aleyhimize bir misyonerlik faaliyetine dönüşmemesi için öncelikle kendi dinimiz yeterince öğretilmeli, misyonerlik konusunda öğretmen ve öğrencilere halkı aydınlatabilecek bilgiler kazandırılmalıdır.
7. İlâhiyat fakültelerinde 'Yurtdışı Öğretmenliği' bölümü açılmalı veya 'Dinlerarası Diyalog' dersi okutulmalıdır.
8. Yurt dışında görevlendirilecek öğretmenler, düzenlenecek hizmet-içi eğitim kursları ve seminerlerle diğer dinler konusunda bilgilendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abat, Ruhi, "Dinler Arası Diyalog Söyleminin Tartışma Noktaları", **EKEV, Akademi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Ankara 1998.
- Adam, Baki, **Karşılaştırmalı Dinler Tarihi Ders Kitabı**, MEB Yay., Ankara 2003.
- Antes, Peter, "İnsanlığın Ortak Bir Mirası Var mı", **Dünya İslâmiyet Ve Demokrasi (Sempozyum)**, Konrad-Adenauer-Vakfı, Ankara 1998.
- Aşıkoğlu, Nevzat Y., "Almanya ve Avusturya'daki Türk Çocuklarının Din Eğitimi", **Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu**, Türk Yurdu Yay., Ankara 1999.
- Ateş, Ali Osman, "İlâhî Dinlerin Ortak Değerleri", **Ç. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Adana 2002.
- Aydın, Mehmet S., "Avrupa Birliği ve Din", **Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu**, Değişim Yay., Adapazarı 2002.
- Bayraktar, Mehmet, "Küreselleştirme ve Küreselleşme", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2003.
- Bilgin, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Yeni Çizgi Yay., Ankara 1995.
- _____, "Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği", **A. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXXIX, Ankara 1999.
- _____, "Kültürel Farklılıklar ve Dinin Evrensel Öğretimi", **Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu**, Değişim Yayınları, Adapazarı 2002.
- _____, "Küreselleşme, Din ve Eğitim", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2003.

- Boran, Abdurrahman, **Lise Birinci Sınıflarda Okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgili Dersinin Öğrencilerin İslâm Dini Dışındaki Dinler Hakkındaki Bilgi ve Düşüncelerine Etkisi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.
- Borrmans, Maurice, **Müslümanlarla Hıristiyanlar Arasında Diyaloga Yönelişler**, Çev: E. Mehmet Ümit, Der Yay., İstanbul 1988.
- Erdem, Mustafa, "Küreselleşme ve İslâm Dünyası", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2003.
- Güner, Osman, **Rasûlüllah'ın Ehl-i Kitapla Münasebetleri**, Ankara 1997.
- Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, Terc: Salih Tuğ, 4. Baskı, İrfan Yay., İstanbul 1980.
- Hökelekli, Hayati, **Din Psikolojisi**, Diyanet Yay., Ankara 1993.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik, **Sîretü'n-Nebeviyye**, Mısır 1936.
- İbn Manzur, Cemaleddin Muhammed, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut 1963.
- İsfahânî, Râğıb, **El-Müfredât Elfâzu'l-Kur'ân**, Beyrut 1992.
- Hayness, Jeff, **Religion in Third World Politics**, Buckingham 1993.
- Kılıç, Recep, "Küreselleşmenin Değer Boyutu Üzerine", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2004.
- Köylü, Mustafa, "Farklı İnançların Buluşma Zemininde Önemli Etkenler", **Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu**, Değişim Yayınları, Adapazarı 2002.
- Küçük, Abdurrahman, "Dinler Arası Diyaloga Niçin İhtiyaç Vardır?", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara 1998.
- _____, "Müslüman-Hıristiyan Diyaloguna Genel Bir Bakış", **Asrımızda –Hıristiyan Müslüman Münasebetleri**, İstanbul 1993.
- Küng, Hans ve John Kiewiet, **Global Responsibility**, Trans: Jhon Bowden (From The German), Scm Press, London 1991.
- _____, ve Karl-Josef Kuschel, **Evrensel Bir Ahlâk'a Doğru**, Terc: Nevzat Y. Aşıkoğlu, Recai Doğan, Gün Yayıncılık, Ankara 1995.
- Lähnemann, Johannes "Almanya'da Din Dersi Kitapları ve Ders Programlarından Örnekler", **Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu**, Terc: Ayşe Erdal, A.Ü.İ.F. ve Tömer Dil Öğretim Merkezi, Ankara 1997.
- Lise I **Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi**, MEB Yay., İstanbul 1987.
- Lise II **Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi**, MEB Yay., İstanbul 1989.
- Lise III **Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi**, MEB Yay., İstanbul 1988.
- Sarıbay, Ali Yaşar, **Postmodernite Sivil Toplum ve İslâm**, İstanbul 2001.
- Sarıkoçlu, Ekrem, **Dinler Tarihi**, 3. Baskı, İsparta 2000.
- Shepherd, John, "İngiltere'de Din Öğretiminin Kişilik Gelişimine Katkısı", **Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu**, Terc: Sibel Aksu, A.Ü.İ.F. Ve Tömer Dil Öğretim Merkezi, Ankara 1997.
- Talbi, Mohammed, "Islam and Dialogue", **Christianity Thorough Non-Christian Eyes**, Ed: Paul J. Griffiths, New York 1990.
- Topal, Şevket, **İslâm ve Küreselleşme: Fırsatlar ve Tehditler**, **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2004.
- Watt, Montgomery, **Modern Dünyada İslâm Vahyi**, Çev: Mehmet S. Aydın, Ankara 1982.
- _____, "İslâm and Peace", **Studia Missionalia** 38, New York 1989.
- Yapıcı, Asım-Münir Yıldırım, "Küreselleşme Sürecinin Dinî Kimliklere Etkisi: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: 6, Sayı: 17, Ankara 2003.
- Yılmaz, Hüseyin, "Kur'an'ın Işığında İslâm'a Davet", **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Sivas 1996.
- _____, **Kur'an'ın Işığında Müslim-Gayrimüslim Münasebetleri**, Kayihan Yay., İstanbul 1997.
- _____, **Din Eğitimi ve Sosyal Barış**, İnsan Yay., İstanbul 2003.